

УДК 378.147

А. О. НІКОРА

м. Миколаїв

anna.nikora@mail.ru

ТЕОРІЯ АКсіОЛОГіЧНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТІ ТА ПРАКТИКА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ПРЕДМЕТНО-МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-СУСПІЛЬСТВОЗНАВЦЯ

У статті описано теорію реалізації аксіологічного підходу в системі вітчизняної освіти, а також визначено та проаналізовано переваги, особливості, етапи й методичні умови організації предметно-методичної підготовки (теоретичної, теоретико-практичної, практичної) майбутнього вчителя-суспільствознавця в університеті до ефективної професійної діяльності на основі цього підходу.

Ключові слова: аксіологічний підхід в освіті, ціннісні орієнтації, предметно-методична підготовка, вчитель-суспільствознавець.

Ціннісне спрямування вітчизняної системи освіти передбачає насамперед свідоме сприйняття та засвоєння всіма учасниками навчально-виховного процесу комплексу відповідних знань, формування позитивних ставлень до морально-етичних феноменів і вияв результатів цієї роботи у їхніх моральних якостях та поведінці, а також набуття молоддю ціннісних орієнтирів та ключових життєвих компетентностей [4, 6]. Це є одним із пріоритетних завдань діяльності вітчизняної загальної середньої освіти, реалізація якого покладається переважно на вчителів предметів освітньої галузі «Суспільствознавство», через що предметно-методична підготовка й сама діяльність яких мають базуватися на основі аксіологічного підходу.

Розробці вітчизняних концепцій педагогічної освіти, питанням підготовки якісно нової генерації вчителів із високим рівнем загальної та професійно-педагогічної культури, інтелектуально й морально зрілої особистості, готової до формування духовного світу учнів у процесі навчання присвячено наукові дослідження таких учених, як О. Глузман, Л. Нечипоренко, В. Сагарда.

Суспільна роль учителя, сукупність його переконань, чітко визначена знаннева основа та світоглядна позиція як регулятори процесу реалізації аксіологічного підходу в системі освіти висвітлено в роботах В. Гриньової, О. Киричука, М. Кагана, О. Рудницької, О. Савченко, О. Сухомлинської, які наголошують на необхідності спеціально організованої пред-

метно-методичної підготовки майбутнього вчителя, який є організатором процесу розвитку в учнів моральних цінностей і творчих знань.

Загальнодидактичні аспекти підготовки сучасного вчителя розкрито в дослідженнях А. Алексюка, Є. Барбіної, Н. Бібік, С. Гончаренка, М. Євтуха, І. Зязюна, В. Кременя, В. Лугового, Н. Ничкало, О. Пехоти, О. Савченко, В. Семиченко, В. Сухомлинського. Питанням професійної та предметно-методичної підготовки майбутнього вчителя, організаційно-методичного забезпечення цього процесу присвячено праці К. Баханова, А. Булди, Н. Гулана, Т. Ладиченко, В. Моляко, С. Нікітчиної, О. Удода та ін.

Сучасні форми, методи, технології підготовки вчителя у вищому педагогічному навчальному закладі висвітлено в дослідженнях В. Курилів, А. Старєвої, О. Степаніщева, О. Турянської, Г. Фреймана. Методичні аспекти підготовки, професійної й особистісної готовності вчителя до викладання суспільствознавства розглядають Т. Ладиченко, Л. Пилипчатіна, О. Пометун.

Розглянемо теорію аксіологічного підходу в освіті та проаналізуємо практику його реалізації у процесі предметно-методичної підготовки майбутнього вчителя-суспільствознавця в університеті (переваги, особливості, етапи й методичні умови).

Аксіологічний (ціннісний) підхід у системі сучасної освіти є актуальним і належить до проблем світоглядного характеру. Тому посилення інтересу науковців до аксіологічної

проблематики цілком обґрунтовано та зумовлено низкою суперечностей. Суспільні перетворення, з одного боку, спричиняють до девальвації традиційних суспільних цінностей, ціннісних настанов, на які була орієнтована освітня сфера. З іншого боку, ці перетворення сприяють розвитку нової, ціннісної свідомості та поведінки, що детермінує необхідність розробки аксіологічних підходів в освіті.

Як зазначає М. Боришевський, демонополізація системи ціннісних орієнтацій як основи демократизації навчання та виховання – процес, безумовно, складний і довготривалий, що надає останньому цивілізованого гуманістичного спрямування [1, 145]. Складність цього процесу полягає в тому, що новітній етап в історії України характеризується не простою зміною моральних орієнтирів, а почасти їхньою несумісністю з усталеними стереотипами суспільної свідомості. Вважаємо, що демонополізація ціннісних орієнтирів сама по собі відкриває можливості для гуманізації та демократизації освіти, але лише в тому разі, якщо на зміну приходять інша, дійсно гуманістична, консолідуюча суспільство мораль. У ситуації соціокультурної й освітньої кризи, ціннісного вакууму наповнення змісту вітчизняної освіти аксіологічною основою надзвичайно актуалізується. Однак для виявлення ціннісних орієнтирів подальшого розвитку освіти необхідне систематизоване аксіологічне знання, що дозволить зберегти традиційні гуманістичні цінності вітчизняної педагогічної теорії і практики та ефективно використовувати їх у модернізації сучасної української освіти.

Обираючи ту чи іншу цінність, людина певним чином «формує» план своєї поведінки й діяльності. Мотивація дає відповідь на запитання «чому?» й «для чого?», а цінність і ціннісна орієнтація, що доповнюють її, висвітлюють те, заради чого діє людина [3, 112]. Отже, актуалізується необхідність нового наукового осмислення змін, що відбуваються в системі цінностей особистості.

Одна з найпоширеніших дефініцій цінності, що визначає її як значущість певних реалій дійсності з огляду на потреби людини та суспільства, пов'язана з категоріями «потреба» та «інтерес»: потреби людини, перетворені на інтереси, у свою чергу, перетворюються на цінності. Цінність – є дещо позитивне з

точки зору задоволення матеріальних та духовних потреб людини, однак вона не може ґрунтуватися лише на цьому. Самі цінності наповнюють сенсом існування людину й суспільство [4, 16].

Ми схиляємося до думки науковців, згідно з якою цінність пронизує всі площини людської психіки – від потреб до ідеалів, містить реальний компонент поведінки. Цінності є своєрідним орієнтиром руху особистості та соціуму, сприяють їхній трансформації, визначають «майбутнє обличчя» суспільства. Це пов'язано з тим, що «привласнення» (Л. Виготський, Д. Леонтьєв) особистістю цінностей соціуму сприяє формуванню системи, що самоорганізовується, породжує психічні новоутворення та спирається на них під час переходу на якісно новий суб'єктний рівень (К. Абульханова-Славська, К. Роджерс та ін.). Цінності є реальним життєвим ресурсом особистості, який формулює цілі й сенси життя, а також забезпечує реалізацію суб'єктності особистості як цілісної психологічної системи.

Науково доведено, що у своїй поведінці, прийнятті рішень та судженнях людина керується тими чи іншими цінностями, найважливіші з яких (для індивіда) визначають його «систему координат» – систему ціннісних орієнтацій. Система ціннісних орієнтацій учня, яка повинна бути сформована в процесі навчання суспільно-політичних дисциплін містить такі компоненти: *індивідуальні егоцентричні цінності* (прагнення до самореалізації; цілеспрямованість; самокритичність; ініціативність; упевненість у собі; чесність; доброзичливість; вимогливість до себе; самостійність у прийнятті рішень); *сімейні (родинні) цінності* (щаслива родина; взаєморозуміння та взаємодопомога в родині; сімейне благополуччя; добробут у родині; любов до дітей; гармонія у стосунках подружжя; проведення дозвілля в колі родини); *суспільні, громадянські та національні цінності* (соціальна справедливість; участь у суспільно-корисних справах; добробут держави; дотримання суспільно значущих норм поведінки; працелюбність на благо свого та інших; усвідомлення суспільного обов'язку; патріотизм); *загальнолюдські духовні цінності* (любов до людей; вірність; допомога тим, хто її потребує; толерантність; гармонія з природою; пошана до старших; милосердя; людяність; альтруїзм).

Формування такої системи ціннісних орієнтацій відбувається комплексно й поетапно в ході набуття особистістю відповідних предметних компетентностей як результату громадянської, правової, філософської, українознавчої та економічної освіти. *До ціннісних орієнтацій, які можуть і повинні бути сформовані засобами громадянської освіти, входять:* повага до Батьківщини, народу, держави, її символіки, традицій, мови; почуття власної гідності; громадянська самосвідомість; прагнення до рівності та солідарності; прагнення до справедливості; визнання й дотримання законів; готовність діяти спільно з іншими (співпраця); сприйняття багатоманітності (толерантність); патріотизм; чесність і відповідальність перед собою, оточуючими, державою; здатність до емпатії; орієнтація в проблемах сучасного суспільно-політичного, економічного, культурного життя України.

Шкільна правова освіта покликана сформувати такі ціннісні орієнтації: повагу до прав і свобод людини та громадянина; правомірну поведінку; національну гідність; емоційну саморегуляцію; чесність та порядність; твердість (уміння не піддаватися тискові); принциповість; усвідомлення суспільного обов'язку; дотримання суспільно значущих норм поведінки.

Засобами філософської освіти формуються такі ціннісні орієнтації, як самокритичність, вимогливість до себе; ініціативність та упевненість у собі; чесність (у тому числі із самим собою); доброзичливість; самостійність у прийнятті рішень; взаєморозуміння в родині; любов до людей; працелюбність на благо свого та інших; вірність; допомога тим, хто її потребує; гармонія з природою; милосердя; людяність; альтруїзм; здатність до співчуття.

Українознавча освіта також сприятиме формуванню низки ціннісних орієнтацій, зокрема національній самосвідомості; патріотизму; людяності; поваги до національних звичаїв, традицій, вірувань; шанобливого ставлення до рідної мови, культури, історії; гостинності; працьовитості; доброти; скромності; миру та злагоди в родині, державі, суспільстві; культури зовнішнього вигляду, спілкування й поведінки; бережливого ставлення до природи, рідної землі.

Засобами економічної освіти формуються: економічна грамотність; економічна куль-

тура; свобода діяльності та вибору; дотримання прав приватної власності, дотримання законності; раціональна економічна поведінка (споживача, найманого працівника, підприємця, власника доходів і платника податків, користувача суспільними благами тощо) [5, 211–213].

Наведені переліки ціннісних орієнтацій не є повними, їх можна продовжувати й далі. Головне – в ефективності їхнього формування; соціально-корисному спрямуванні діяльності громадян; прагненні кожного учасника навчально-виховного процесу до самовдосконалення та самореалізації як Людини, особистості, громадянина.

Процес оволодіння цінностями та формування ціннісних орієнтацій учнів у навчально-виховному процесі є можливим за умови виявлення та створення вчителем таких психолого-педагогічних умов, за яких цінності набувають цілісного, значущого, системного характеру та чинять регуляторний вплив на самостійність особистості дитини. У цьому аспекті актуальності набуває організація предметно-методичної підготовки майбутнього вчителя на основі аксіологічного підходу. Основою предметно-методичної підготовки є сукупність функціональних і структурних компонентів, взаємодія яких породжує інтегративну якість вчителя – методичну готовність.

Для розуміння суті предметно-методичної підготовки майбутнього вчителя-суспільствознавця на основі аксіологічного підходу скористаємось принципом системності, за яким методична підготовка розглядається як багатоелементна структура, що складається з мети та завдань; змісту; форм, методів, засобів, методичного забезпечення викладання; прогнозованих результатів навчання; системи оцінювання методичної готовності студентів до формування цінностей та ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчання.

Предметно-методична підготовка майбутнього вчителя-суспільствознавця на основі аксіологічного підходу розглядається нами як елемент професійно-педагогічної підготовки вчителя, що поєднує теоретичний (методику викладання суспільствознавчих курсів, спецкурси, спецсемінари з методики, самостійну роботу студентів) та практичний (проходження різних видів педагогічних практик) компоненти.

У процесі такої підготовки майбутній учитель проходить кілька етапів (зміни позицій): «отримувач» знань про зміст, особливості, механізми і етапи становлення ціннісного ставлення дитини до світу; «пошукач» (дослідник) провідних форм, методів і засобів формування цінностей та ціннісних орієнтирів діяльності дитини; «реалізатор» методики формування ціннісного світогляду учнів у процесі навчання суспільствознавчих предметів. Діяльність викладача також змінюється від «транслятора» знань і педагогічних технологій через роботу «майстра», що організує спільну діяльність із метою формування у студентів психологічних та педагогічних здібностей до роботи на основі аксіологічного підходу, – до позиції «консультанта», котрий спільно зі студентом проектує його майбутню професійну діяльність.

Складниками методичної підготовки вчителя-суспільствознавця за аксіологічного підходу є такі: теоретична підготовка студентів (зміст якої складають інтегровані аксіологічні знання) здійснюється на лекціях, у ході самостійної роботи, на семінарських заняттях і консультаціях; теоретико-практична підготовка студентів, зміст якої складають методичні знання й навички наукового дослідження, формування ціннісного світогляду школярів на уроках і позакласних заходах із предметів суспільствознавчого циклу, реалізується на лекціях, під час виконання самостійної роботи, на семінарських і практичних заняттях, навчальних екскурсіях і консультаціях; практична підготовка студентів, в основі якої покладено методичні вміння формування цінностей та ціннісних орієнтацій школярів на уроках і позакласних заходах та вміння їхнього наукового дослідження, реалізується під час проходження педпрактики у ході самостійної й індивідуальної роботи, зокрема в процесі виконання курсової й випускної кваліфікаційних робіт, а також на методичних семінарах, навчальних екскурсіях і консультаціях [4, 61].

Контроль процесу й результату предметно-методичної підготовки майбутнього вчителя-суспільствознавця на основі аксіологічного підходу передбачає поточний контроль із процесуальним оцінюванням (у тому числі самоаналіз, самооцінювання) та підсумковий контроль із результативним оцінюванням.

Під час поточного контролю дається оцінка методичного розвитку студента; процесуальна оцінка його критичного мислення; методичний портфель, – кожний з цих елементів має власний об'єкт контролю (знання, навички й уміння, самоосвітню компетентність). Підсумковий контроль реалізується шляхом таких організаційних форм: модульна контрольна робота, залік, курсовий екзамен, заліковий урок і позакласний захід на педпрактиці, захист курсової й випускної кваліфікаційної роботи.

Процес предметно-методичної підготовки майбутнього вчителя до роботи на основі аксіологічного підходу буде успішним за умови інтегративності системи методичної підготовки, а саме інтеграції навчальних дисциплін педагогіки, психології й методики; фахового предмета «Теорія та методика навчання суспільно-політичних дисциплін», вузівських курсів історії, філософії, етики тощо із психолого-педагогічними дисциплінами.

Введення у зміст професійної підготовки майбутніх учителів-суспільствознавців теорії аксіологічного підходу дозволить їм безпосередньо ознайомитися з етичними категоріями і нормами, дослідити чинники їхньої появи, становлення та розвитку і, головне, отримати теоретичні знання (які характеризуються комплексністю, системністю, дієвістю) та практичний досвід реалізації аксіологічного підходу в навчально-виховному процесі школи, а також сформувати в майбутнього вчителя такі професійні якості, як аналітико-конструктивне, самостійне, гнучке, критичне, творче мислення; адекватну самооцінку, гуманістичну спрямованість, ініціативність, контактність, емпатійність, рефлексивність, толерантність [2, 70].

За такої умови випускник вищого педагогічного навчального закладу зможе усвідомлено та майстерно створювати методично сприятливі оптимальні умови для формування в учня комплексу особистісних цінностей та ціннісних орієнтацій, його духовного світу та культури поведінки.

За результатами проведеного дослідження, встановлено, що практика реалізації предметно-методичної підготовки майбутнього вчителя-суспільствознавця на основі аксіологічного підходу має свої особливості, що ґрунтуються на: конкретизації та врахуванні відповідних цілей, мотивів діяльності майбут-

нього вчителя з формування ціннісного світогляду учнів; оволодінні майбутніми вчителями базовою психолого-педагогічною освітою (стандартом) і необхідними знаннями з теорії і практики реалізації аксіологічного підходу в процесі навчання; розумінні майбутнім учителем необхідності сформованості власних ціннісних уявлень і переконань, усвідомлення свого ціннісного потенціалу; систематичному й науково підтвердженому виявленні динаміки процесу навчання шкільних суспільствознавчих курсів і рівня накопичення моральних знань, умінь, навичок кожного студента та їхньому усвідомленому використанню в навчальній діяльності та поза нею.

Предметно-методична підготовка майбутнього вчителя-суспільствознавця до здійснення майбутньої професійної діяльності на основі аксіологічного підходу буде ефективною за таких методичних умов: 1) збагачення змісту базових предметних професійно-педагогічних і методичних дисциплін теорією і практикою формування цінностей та ціннісних орієнтацій, моральної культури й культури поведінки школярів; 2) орієнтація педагогічних практик на здобуття студентами практичних умінь формування ціннісних орієнтацій учнів; 3) спрямування науково-дослідної роботи студентів на етико-педагогічну сферу; 4) створення сприятливого освітнього середовища. Також наголосимо на необхідності ефективної організації самостійної й індивідуальної роботи майбутніх учителів, спрямованої на формування самоосвітньої компетентності студента.

Майбутній учитель-суспільствознавець буде готовий до ефективної професійної діяльності на основі аксіологічного підходу, якщо сприймає мету духовно-морального розвитку особистості дитини в процесі навчання предметів суспільствознавчого циклу як соці-

ально та професійно важливу та особистісно значущу для кожного учня; методологічним підґрунтям організації вчителем процесу навчання із суспільно-політичних дисциплін є особистісно орієнтована парадигма, за логикою якої необхідно будувати навчальний процес в напрямку «від дитини» (обирати зміст, форми, методи навчальної роботи, спираючись на природну схильність учнів до пізнання, їхні вікові особливості, актуалізувати потреби, інтереси, суб'єктний досвід школярів задля їх самореалізації); знає складники аксіологічного наповнення шкільних суспільствознавчих курсів – цінності та ціннісні орієнтації, а також володіє новими підходами до відбору та структурування змісту суспільствознавчої освіти та формування ціннісного світогляду учнів, в основі яких навчання суспільствознавства – це процес духовного розвитку та моральної самореалізації особистості кожної дитини; уміє засобами, методами, формами суспільствознавчої освіти забезпечити процес культурного та духовного самовизначення учня (відчуття дитини бути людиною, громадянином, особистістю, що будує власне життя, орієнтуючись на загальнолюдські та національні цінності).

Список використаних джерел

1. Боришевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості – громадянина / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 144–150.
2. Гура О. І. Педагогіка вищої школи: вступ до спеціальності : [навч. посіб.] / О. І. Гура – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 224 с.
3. Малахов В. А. Етика : Курс лекцій : [навч. посіб.] / В. А. Малахов. – 3-тє вид. – К. : Либідь, 2001. – 384 с.
4. Нікора А. О. Методична підготовка майбутнього вчителя історії до формування ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчання етики : монографія / А. О. Нікора. – Миколаїв : Іліон, 2012. – 216 с.
5. Нікора А. О. Теорія та методика навчання суспільно-політичних дисциплін : навчальний посібник : у 2-х кн. : Кн. 2 : Основи методики навчання суспільно-політичних дисциплін. – Миколаїв : Іліон, 2013. – 238 с.

A. O. NIKORA
Mykolaiv

THEORY OF AXIOLOGICAL APPROACH TO EDUCATION AND ITS PRACTICAL REALIZATION IN THE PROCESS OF SUBJECT AND METHODOLOGICAL PREPARATION OF FUTURE TEACHERS OF SOCIAL SCIENCE DISCIPLINES

The author describes the theory of realization of axiological approach in the national education system, as well as identifies and analyzes the benefits, features, stages and methodological conditions of the organization of subject-methodical preparation (theoretical, theoretical and practical, practical) of the future teacher of social science disciplines at the university for effective professional activity based on this approach.

Keywords: axiological approach to education, values, subject-methodical preparation of the teacher of social science disciplines.

А. О. НИКОРА

г. Николаев

ТЕОРИЯ АКЦИОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ОБРАЗОВАНИИ И ПРАКТИКА ЕГО РЕАЛИЗАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ПРЕДМЕТНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ОБЩЕСТВОВЕДЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

В статье описана теория реализации аксиологического подхода в отечественной системе образования, а также определены и проанализированы преимущества, особенности, этапы и методические условия организации предметно-методической подготовки (теоретической, теоретико-практической, практической) будущего учителя обществоведческих дисциплин в университете к эффективной профессиональной деятельности на основании указанного подхода.

Ключевые слова: аксиологический подход в образовании, ценностные ориентации, предметно-методическая подготовка, учитель обществоведческих дисциплин.

Стаття надійшла до редколегії 03.02.2015

УДК 343.81+377.1

В. П. ОЛЛО

м. Одеса

ollovp@gmail.com

НАУКОВІ ПРИНЦИПИ ТА ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СЛУХАЧІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ

Значна частина педагогічних публікацій науковців, які досліджують пенітенціарну систему, стосуються характеристики засуджених та можливостей пенітенціарної педагогіки в процесі ресоціалізації. Однак питання, що порушують проблеми формування професійної компетентності засуджених, які здобувають освіту в навчальних закладах Державної пенітенціарної служби, є ще мало дослідженими. У статті запропоновано авторське бачення вдосконалення практичної діяльності викладацького складу зі спецконтингентом. Зокрема акцентовано на необхідності організувати навчальну діяльність на основі впровадження наукових принципів та підходів. Як показує практика, найбільш дієвими є принципи гуманізму, суб'єктності, доступності, толерантності, співробітництва учасників навчально-виховного процесу, єдність діагностики та корекції, орієнтація на пізнавальний, творчий і соціальний потенціал слухачів, виявлення та врахування конкретних можливостей і здібностей слухачів під час професійного навчання, свобода вибору на основі осмисленості кожної дії в здобутті слухачами професії. До найбільш виважених підходів у закладах професійно-технічної освіти пенітенціарної структури запропоновано технологічний, особистісний, аксіологічний, діяльнісний, компетентнісний та контекстний. Практичне впровадження виокремлених принципів та підходів дозволить підвищити рівень професійної компетентності засуджених.

Ключові слова: професійна компетентність, принципи, підходи, професійно-технічна освіта, пенітенціарна система.

Професійна діяльність виступає основою існування людини, адже саме професія відображає не тільки матеріальний, але й соціальний статус особистості в суспільстві. Саме тому для підвищення своєї ролі після звільнення, засуджений може отримати робітничу професію в закладах системи професійно-технічної освіти Державної пенітенціарної служби. Встановлено, що професійна діяльність не тільки розвиває психічні процеси

(пам'ять, мислення, уяву), а й формує особистість засудженого.

Мета професійно-технічної освіти в пенітенціарних навчальних закладах спрямована на формування робітників-професіоналів. У нашому баченні професіонал – це фахівець, який володіє ґрунтовними знаннями, уміннями, навичками та досвідом, а також має сформовану компетентність, яка передбачає здатність до самоорганізації. Однак зміст освітніх